

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ФЕДЧУК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 94:27](477.82)«1945/1964»

**ВОЛИНСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ В УМОВАХ
РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ (1945–1964 рр.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Карліна Оксана Миколаївна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри всесвітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Вєдєнєєв Дмитро Валерійович,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв,
професор кафедри гуманітарних дисциплін;

кандидат історичних наук, доцент
Данилець Юрій Васильович,
Ужгородський національний університет,
доцент кафедри історії України.

Захист відбудеться 31 жовтня 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, ауд. 106.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий 28 вересня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Надольська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Для радянського періоду в історії України характерна монополія на формування офіційної державної ідеології. Розповсюджуючи свій вплив на всі прояви суспільного життя, Комуністична партія прагнула опікуватися й духовним розвитком народу. Для поширення ідеологічного впливу на віруюче населення СРСР вона вважала за необхідне контролювати його духовних наставників. Для досягнення цієї мети влада використовувала всі можливі засоби для підготовки у богословських закладах Руської православної церкви (далі – РПЦ) лояльних до системи кадрів, готових беззаперечно виконувати настанови партійного і радянського керівництва. Особи, які прагнули стати священнослужителями, опинялися перед необхідністю узгодження своїх релігійних переконань із нав'язуваним їм ззовні комуністичним світоглядом, що практично було неможливо. Бажання влади спрямувати навчальні заклади РПЦ на обслуговування своїх інтересів не відповідало завданням, які Церква ставила перед духовними семінаріями, однак керівництво РПЦ було змушене враховувати їх, щоб убезпечити ці заклади від закриття. Тому система богословської освіти РПЦ у радянські часи містила у собі низку суперечностей, дослідженню яких ще не приділялася належна увага.

Ці суперечності були особливо помітними в діяльності Волинської духовної семінарії (далі – ВДС) – одного з трьох в УРСР навчальних закладів РПЦ. У ній викладало та навчалося чимало осіб, котрі співчували українському національно-визвольному рухові. Всебічний аналіз функціонування цієї, як і будь-якої іншої духовної семінарії за часів радянського тоталітаризму, відсутній в історичній науці, що зумовлює значимість теми роботи. Її опрацювання дає змогу повніше висвітлити історію суспільно-політичного та духовного життя українського народу, глибше зрозуміти суть радянської антирелігійної політики та визначити особливості її реалізації у Волинській області. Актуальність розробки теми спричинена також браком уваги дослідників освіти радянського періоду до богословських закладів, хоча їх теж слід вважати складовою освітнього простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми «Україна за нової та новітньої доби: суспільство, політика культура», що її розробляє кафедра нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Мета дослідження: комплексно дослідити функціонування ВДС в умовах радянської тоталітарної системи.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

– з'ясувати ступінь наукової розробки проблеми в історіографії, охарактеризувати її джерельну базу та визначити методологічні засади дослідження;

- показати процес відновлення на Волині церковно-парафіяльної структури Московського патріархату після визволення краю від німецької окупації;
- простежити підготовку до відкриття ВДС;
- висвітлити становлення та розвиток навчально-методичного забезпечення ВДС;
- проаналізувати організацію навчально-виховного процесу у семінарії;
- охарактеризувати викладацький та господарсько-адміністративний склад навчального закладу;
- розкрити формування колективу семінаристів;
- визначити методи контролю за діяльністю семінарії з боку органів влади;
- прослідкувати вплив ідеологічних чинників на роботу семінарії та її закриття.

Об'єкт дослідження: Православна Церква на Волині та релігійна політика радянської влади у 1945–1964 рр.

Предмет дослідження: функціонування ВДС в умовах радянської дійсності.

Географічні межі дослідження визначаються місцем знаходження ВДС – м. Луцьк, а також включають західні області УРСР, з яких походили вихованці семінарії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1945 до 1964 р. Нижня межа обумовлена роком відкриття пастирсько-богословських курсів, які у 1946 р. було реорганізовано у духовну семінарію – повноцінний церковний навчальний заклад. Верхня ж межа визначена часом закриття ВДС. Для з'ясування окремих аспектів теми допускався вихід за хронологічні межі дисертації.

Методи дослідження. Методологічна база дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, критичного підходу до аналізу джерельного матеріалу, а також проблемно-хронологічному, структурно-системному, порівняльно-системному, порівняльно-історичному, логічного аналізу, класифікації і систематизації, узагальнення та статистичному методах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

- здійснено комплексний аналіз функціонування ВДС в умовах тоталітарної радянської системи;
- показано навчально-виховний процес у семінарії, спрямований на формування радянського типу духовенства;
- відтворено хід поетапної русифікації ВДС;
- до наукового вжитку введено значну кількість неопублікованих раніше документів, що розкривають становище ВДС в умовах радянської дійсності.

У дисертації *уточнено*:

- особові відомості про викладачів та семінаристів;
- методи контролю за навчальним закладом уповноваженого Ради у справах РПЦ (далі – уповноваженого Ради).

Подальшого розвитку отримали питання щодо:

- репресій проти викладачів та семінаристів;
- обставин закриття ВДС.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що фактичний матеріал, теоретичні положення й узагальнення дисертації можуть бути використані у процесі дослідження діяльності Православної Церкви в Україні у середині ХХ ст. як складової духовного життя у радянський період. Одержані результати стануть у нагоді дослідникам історії богословської освіти. Наведені у роботі приклади церковно-державних відносин можуть використовуватися у наукових розвідках з історії радянського тоталітаризму. Дисертація буде корисною при написанні комплексних праць, монографій, методичних посібників і статей, проведенні краєзнавчих досліджень, а також при підготовці лекцій, нормативних курсів і спецкурсів з історії освіти, зокрема богословських навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи доповідалися на дев'яти наукових конференціях: III науково-практичній конференції «Історія та сучасність Православ'я на Волині» (м. Луцьк, 15–16 листопада 2012 р.); IV науково-практичній конференції «Історія та сучасність Православ'я на Волині» (м. Луцьк, 12–14 листопада 2013 р.); V науково-практичній конференції «Історія та сучасність Православ'я на Волині» (м. Луцьк, 11 листопада 2014 р.); 52-й Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (м. Луцьк, 20 листопада 2014 р.); LIII Всеукраїнській історико-краєзнавчій науковій конференції, присвяченій 24-й річниці Незалежності України (сmt Стара Виживка Волинської області, 20 травня 2015 р.); XI науково-практичній конференції «Любартівські читання» (присвяченій 930-й річниці першої писемної згадки про місто Луцьк та 30-й річниці створення Державного історико-культурного заповідника в місті Луцьку) (м. Луцьк, 22 травня 2015 р.); Волинській науковій історично-краєзнавчій конференції, присвяченій 75-річчю Волинської обласної універсальної бібліотеки ім. Олени Пчілки (м. Луцьк, 28 травня 2015 р.); міжнародній науковій конференції до 1000-ліття давньоруського чернецтва на Афоні «Малий Афон – монастирі та чернецтво на Закарпатті: традиції і сучасність» (м. Мукачеве, 3–4 жовтня 2015 р.); міжнародній науковій конференції «Київський митрополит сщмч. Володимир (Богоявленський) і початок гонінь на Православну Церкву у ХХ столітті» (м. Київ, 7–8 лютого 2018 р.).

Публікації. Результати дослідження викладені у тринадцятьох публікаціях, п'ять із яких поміщено у фахових виданнях, одна – у зарубіжному, сім – в інших наукових збірниках та матеріалах конференцій, а також у монографії.

Структура дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом та складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (422 позиції) та трьох додатків: словник термінів; біограми

викладачів ВДС; біографи учнів ВДС. Загальний обсяг дисертації – 251 сторінка, з яких 176 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, мету, завдання, об'єкт і предмет, географічні та хронологічні межі дослідження. Тут визначено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про їх апробацію.

У **першому розділі «Історіографія проблеми, джерельна база та методологія дослідження»** розкрито стан вивчення проблеми, охарактеризовано опрацьовані джерела і методологію дослідження.

У **підрозділі 1.1. «Стан наукового вивчення теми»** проаналізовано рівень наукової розробки теми. Виділено наукові праці з історії радянської західних областей УРСР; узагальнені роботи з історії РПЦ повоєнного періоду; дослідження, присвячені функціонуванню Волинсько-Ровенської єпархії; окремі розвідки з історії ВДС; біографічні нариси про викладачів і вихованців ВДС.

Великий історіографічний спадок з питань розвитку західних регіонів України після Другої світової війни залишили радянські дослідники, серед яких можна виділити роботи М. Івасюти, Г. Ковальчака, І. Кошарного, В. Масловського, О. Михайлюка. Характерною особливістю більшості таких праць є акцентування уваги на успіхах радянської системи господарювання. Методологічна переорієнтація дослідників суспільних процесів пов'язана зі здобуттям Україною незалежності. Праці з цієї тематики, підготовлені наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., вирізняються різноплановістю. Серед сучасних наукових робіт варто звернути увагу на розвідки В. Бортнікова та С. Монченка, присвячені вивченню державної влади та управління у регіоні, дослідження радянського тоталітарного режиму на Волині Б. Яроша, праці на тему національно-визвольного руху у краї О. Ленартовича, роботу Ю. Сороки про етнополітичні та демографічні процеси на західноукраїнських землях, дослідження історії західноукраїнського села О. Гаврилюка та Я. Шабали.

Методологія досліджень з повоєнної історії РПЦ теж великою мірою залежала від часу їх появи. Вкрай заідеологізованими є роботи радянських авторів О. Вовка, Є. Варичева, Є. Грекулова, К. Дмитрука, М. Краснікова, Ю. Римаренка, М. Філоненка. В них висвітлена церковна історія переважно з антирелігійних позицій. Становище Православної Церкви в СРСР, у тому числі й розвиток богословської освіти, аналізували деякі зарубіжні дослідники, переважно вихідці з України: Я. Білінський, А. Захарович, З. Соколюк. Вони звертали увагу на кількісний склад семінаристів, закриття деяких семінарій. Через жорстку цензуру не були об'єктивними й підготовані в радянські роки Московською патріархією збірники статей і матеріалів «Патріарх Сергій і його духовний спадок» та «Руська Православна Церква».

З розпадом тоталітарної системи інтерес до аналізу церковних проблем значно зріс, що зумовило появу чималої кількості наукових робіт. Духовне життя в УРСР зайняло вагоме місце у працях українських дослідників В. Барана, Д. Веденєєва, В. Войналовича, В. Даниленка, О. Лисенка, В. Пащенко, Н. Шліхти. Окреме місце у пострадянській історіографії займають праці церковних авторів – священнослужителів С. Гордуна, М. Лагодича, О. Марченка, С. Матюшина, В. Ципіна, Р. Яреми.

У контексті загальних досліджень церковного життя у Волинсько-Ровенській єпархії та суспільних відносин на Волині у повоєнні роки ВДС розглядали такі науковці: В. Борщевич, А. Моренчук, О. Суцук, Л. Третяк, а також церковні автори протоієреї М. Моліс, П. Влодек. Вони переважно аналізували взаємини ВДС із органами влади. Окремим аспектам діяльності ВДС свої праці присвятили М. Ветрова, В. Рожко, В. Свистун, П. Чамахуд.

Серед історичних розвідок, присвячених досліджуваному навчальному закладу, на увагу заслуговує невелика за обсягом робота В. Милуся «Волинська духовна семінарія в Луцьку (1946–1964 рр.)». У загальних рисах автор охарактеризував навчально-виховний процес, фінансово-господарську діяльність, викладацький і учнівський склад семінарії, але вичерпний аналіз функціонування ВДС в цій роботі відсутній.

За останні роки з'явилося чимало біографічних розвідок, присвячених особам, пов'язаним із ВДС. Біографії деяких викладачів семінарії реконструювали В. Борщевич, Н. Кот, О. Сохацька, С. Патлань, М. Цап. Окремі випускники ВДС стали предметом наукових зацікавлень Ю. Данильця та Д. Зінкевич.

На підставі аналізу літератури з теми дослідження можна стверджувати, що чимало її питань не знайшли належного висвітлення. Насамперед потребують глибшого вивчення методи формування у ВДС радянського типу духовенства, не проаналізовано причини й етапи русифікації навчального закладу, не достатньо розкрито масштаб репресій щодо працівників семінарії, не до кінця з'ясовано міру впливу уповноваженого Ради на її роботу; потребують з'ясування причини кадрових змін у семінарії.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база» проаналізовано джерела, залучені для написання дисертації. Вони складаються з архівних та опублікованих документів, періодичних видань.

Відомості про хід навчально-виховної роботи у семінарії, її матеріально-технічний стан, викладачів та семінаристів можна знайти у різноманітних статистичних даних, річних звітах, протоколах педрад, планах занять ВДС, що зібрані у фонді Ф-4648 «Уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Вплив радянської влади на функціонування ВДС відображений у матеріалах з питань віросповідань та науково-атеїстичної пропаганди, листуванні ЦК КПУ із радянськими та

партійними органами Волинської області, збережених у фонді Ф-1 «Центральний комітет Комуністичної партії України» Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Матеріали оперативного спостереження за викладачами та учнями ВДС, а також кримінальні справи на трьох арештованих у другій половині 1940-х рр. представників семінарії зберігаються у Галузевому державному архіві СБУ.

Значний пласт документів, які розкривають функціонування ВДС, містить фонд Р-393 «Відділ у справах релігій Волинської обласної державної адміністрації» Державного архіву Волинської області. Тут зосереджено матеріали уповноваженого Ради у справах РПЦ, котрий регулярно отримував від адміністрації семінарії чималу кількість різноманітних статистичних документів, а також систематично вів листування з партійними й радянським органами з приводу роботи навчального закладу. Вплив партійних органів на духовну семінарію можна простежити за листами місцевих партійних органів в ЦК КПУ, протоколами пленумів обкому та міськкому партії, збережених у фондах П-1 «Волинський обком КПУ» та П-32 «Луцький міськком КПУ» Держархіву Волинської області. Матеріали щодо контролю органів влади за семінаристами містяться у фонді Р-204 «Уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів УРСР у Рівненській області» Державного архіву Рівненської області. У колекції документів Волинської духовної семінарії УПЦ та у відомчому архіві Луцько-Волинського єпархіального управління УПЦ КП збережено документи, що дають можливість розкрити матеріально-технічний стан семінарії, висвітлюють хід навчально-виховного процесу у ній.

Повніше зрозуміти ті процеси, що відбувалися у духовному житті Волині радянського періоду, дають змогу спогади священнослужителів. Учасники тогочасних подій звертали увагу як на специфіку повсякденного буття ВДС, так і на особливості відносин із владою. У процесі роботи над текстом дисертації автор записав кілька інтерв'ю з колишніми викладачами та вихованцями ВДС.

У збірниках «Листи патріарха Олексія І у Раду у справах Руської Православної Церкви», «Влада й релігія у роки війни (Держава і релігійні організації в СРСР у роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1945 рр.)», «Влада й церква в СРСР і країнах Східної Європи. 1939–1958 (Дискусійні аспекти)», «Реабілітовані історією. Волинська область» опубліковані документи, що дають змогу простежити зміни політики радянської влади щодо роботи богословських закладів РПЦ.

Матеріали з періодичних видань другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ ст. дають змогу повніше відтворити як внутрішнє життя ВДС, так і суспільно-політичну обстановку того часу. Якщо у «Журналі Московської Патріархії» публікувалися повідомлення про події внутрішнього життя у ВДС, то в газеті «Радянська Волинь» друкували матеріали, покликані сформувати у громадськості негативне ставлення про ВДС.

Таким чином, опрацьовані джерела дають змогу всебічно висвітлити функціонування ВДС у 1945–1964 рр.

У підрозділі 1.3. «Методологія дослідження» охарактеризовано методологічні засади та методи дослідження, застосовані для написання роботи.

Дослідження становища та діяльності ВДС в умовах радянського тоталітаризму базувалося на принципах історизму, об'єктивності, системності. Застосування у дослідженні принципу історизму зумовило розгляд функціонування ВДС у 1945–1964 рр. в контексті змін релігійної політики у країні і загального розвитку богословської освіти в СРСР. Принцип об'єктивності вимагав уникати упереджених суджень чи висновків, базованих, зокрема, на особистому ставленні автора до релігії та Церкви. Застосування принципу системності дозволило дослідити ВДС не тільки як окрему церковну інституцію, але як складову суспільних процесів у державі.

Важливими у ході дослідження були методи аналізу і синтезу. Як окремі складники навчально-виховного процесу у ВДС розглядалися такі явища: русифікація, уніфікація форм роботи з іншими семінаріями. Метод періодизації допомагає встановленню часових меж важливих змін у функціонуванні ВДС, спричинених різними чинниками. Статистично-аналітичний метод дозволив простежити динаміку змін викладацького складу та учнівського колективу семінарії, а також порівняти ВДС з іншими навчальними закладами РПЦ за кількісними параметрами. Проблемно-хронологічний метод спонукав виділити у дослідженні декілька вузких питань і розглянути їх у хронологічній послідовності. Метод історичної реконструкції допоміг усвідомити історичні обставини, що впливали на функціонування ВДС.

Перелічені методологічні прийоми і методи в тій чи іншій мірі слугували для автора вагомим теоретичним підґрунтям. Врахування та використання всього комплексу методологічних засобів дозволило виважено підійти до досягнення поставленої мети.

У другому розділі «Створення Волинської духовної семінарії» з'ясовано обставини утворення Волинсько-Ровенської єпархії РПЦ, розкрито передумови відкриття церковного навчального закладу у Луцьку і проаналізовано розвиток матеріально-технічної бази у семінарії.

У підрозділі 2.1. «Відновлення церковної структури Московської патріархії на Волині» розкрито процес підпорядкування церковного життя у краї РПЦ.

У ході «радянзації» області у 1944 р. місцеві парафії разом із духовенством були підпорядковані Московському патріархату, адже в роки війни вони входили до Української Автономної чи Української Автокефальної Православних Церков. Керівництво РПЦ відмовилося визнавати духовну владу архієреїв, котрі побували в окупації. Для зміцнення контролю за духовним життям на Волині патріархія вирішила доручити керівництво новоствореною Волинсько-Ровенською єпархією

архієрею російського походження єпископу Миколаю (Чуфаровському). Протягом перших місяців після визволення Волині органами державної безпеки було арештовано декілька десятків православних священнослужителів, звинувачених у співпраці з окупаційним режимом чи українськими націоналістами.

На кінець 1944 р. на Волині діяло близько 300 парафій. У грудні 1944 р. М. Діденко був призначений уповноваженим Ради у справах РПЦ у Волинській області. Він одразу втрутився у внутрішнє життя єпархії, рекомендуючи архієрею узгоджувати з ним кадрові призначення. М. Діденко негативно ставився до волинського духовенства, вважаючи його нелояльним до встановленого режиму. Попри намагання уповноваженого Ради не допустити на Волині активізації церковного життя, загалом радянська влада в середині 1940-х рр. не заважала організаційному становленню Волинсько-Ровенської єпархії. Зі свого боку духовенство прагнуло довести лояльність до існуючого ладу.

У підрозділі 2.2. **«Відкриття богословсько-пастирських курсів у Луцьку та їх реорганізація у Волинську духовну семінарію»** проаналізовано підготовку до відкриття богословського навчального закладу на Волині та розкрито його функціонування у перший навчальний рік.

У 1944 р. запрацював Московський богословський інститут та пастирські курси при ньому, а наступного року з дозволу уряду було відкрито дворічні богословські курси в Ленінграді, Мінську, Одесі й Луцьку.

Ініціатива функціонування у Луцьку курсів належала єпископу Миколаю (Чуфаровському). Зважаючи на розпорядження Раднаркому, місцева влада була змушена сприяти налагодженню роботи закладу. Підбором викладацького складу зайнявся сам єпископ. Абітурієнтами курсів стало близько сотні осіб, з яких на навчання було зараховано сорок. Патріархія не брала участі у вирішенні кадрових питань.

Облвиконком виділив для усіх викладачів та учнів курсів продуктові картки, але відмовив єпархіальному управлінню у влаштуванні підсобного господарства для потреб навчального закладу.

Велику увагу функціонуванню курсів приділяв уповноважений Ради. Він прагнув добитися збільшення кількості суспільствознавчих предметів на них, щоб ознайомити слухачів з історією та ідеологією СРСР.

Численні побутові проблеми та слабка загальна підготовка більшості слухачів курсів визначили доволі низьку успішність у 1945/1946 навчальному році. Однак загалом досвід функціонування ЛБПК було визнано вдалим, що дало змогу наприкінці літа 1946 р. Навчальному комітету РПЦ прийняти рішення про їх реорганізацію у чотирирічну Волинську духовну семінарію.

У підрозділі 2.3. **«Матеріально-технічна база ВДС»** зосереджено увагу на майновому забезпеченні семінарії і впливу на нього місцевої влади та Московської патріархії.

У перші роки функціонування навчального закладу його утримання було турботою лише Волинсько-Ровенського єпархіального управління. Через обмеженість ресурсів духовна семінарія не могла забезпечити своїх вихованців усім необхідним для навчання. Лише в 1953 р. фінансування семінарії повністю взяла на себе Московська патріархія, що одразу дало можливість значно поліпшити матеріально-технічний стан ВДС. Вдалося добудувати приміщення семінарії, надати учням безкоштовне житло та харчування, призначити щомісячні стипендії, пошити уніформу, збільшити господарсько-допоміжний штат співробітників ВДС. Протягом 1950-х рр. значно зріз книжковий фонд семінарійної бібліотеки. Щороку для неї передплачувалося чимало періодичних видань. На своєму балансі ВДС мала декілька автомашин.

Розширення матеріально-технічної бази семінарії залежало й від місцевих владних органів. Певний час вони підтримували ВДС у її починаннях: сприяли у придбанні будматеріалів й давали дозвіл на будівельні роботи у семінарії, допомагали забезпечити харчування вихованців навчального закладу та надавали організаційну підтримку, особливо помітну під час відкриття ВДС.

Радикальні зміни державної релігійної політики відбулися восени 1958 р., що одразу позначилося й на ставленні місцевих партійних та радянських органів до ВДС. Заклад втратив право на продовження будівельних робіт, а наприкінці 1959 р. Луцький міськкомунгосп в односторонньому порядку розірвав договір оренди на приміщення, яким семінарія користувалася з 1945 р. Протягом наступних років у ВДС з різних приводів було вилучено більшість будівель, зведених за церковні гроші, відібрано автомобілі, відмовлено в оптовому постачанні продуктів харчування. Під тиском органів влади від роботи у семінарії змушені були відмовитися майже усі технічні працівники. Партійні та радянські функціонери Волинської області не приховували, що неухильне звуження матеріально-технічної бази духовної семінарії наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. мало на меті її закриття.

У **третьому розділі «Організація навчально-виховного процесу»** проаналізовано процес підготовки у ВДС священнослужителів, розкрито використання у ній радянської моделі навчально-виховної роботи, зосереджено увагу на характеристиці викладацького складу та учнівського колективу ВДС.

У **підрозділі 3.1. «Навчальна і виховна робота»** висвітлено форми та методи навчання і виховання, показано способи формування служителів Церкви, повністю лояльних до комуністичної системи.

В основі навчальної програми семінарії лежали богословські предмети, що викладалися ще у дореволюційних семінаріях Російської імперії. З дисциплін світського характеру у ВДС вивчали російську та декілька іноземних мов, а також конституцію СРСР. Змінювати затверджену Навчальним комітетом сітку предметів відповідно до місцевих потреб адміністрація ВДС не мала права, що

повністю уніфікувало підготовку священників у всіх восьми існуючих у СРСР духовних семінаріях РПЦ.

ВДС було повністю русифіковано протягом перших років її функціонування. Сприяючи русифікації закладу, що відкривався як україномовний, Московська патріархія мала на меті поглиблення свого впливу на українське духовенство, щоб відірвати його від національного коріння. Подібну мету переслідувала й радянська влада, яка не довіряла священнослужителям старої формації і прагнула замінити їх зрусифікованими священниками нового зразка.

Прищепити вихованцям ВДС свідомість радянських громадян мав предмет «Конституція СРСР», лекції з якого були покликані переконати слухачів у перевагах комуністичного ладу. Для повної реалізації його ідеологічної складової уповноважені Ради тримали викладання цієї дисципліни під своїм особистим контролем.

Однією з форм виховної роботи у ВДС були тематичні заходи, присвячені основним державним святкам та окремим датам церковного календаря. Під час таких дійств читалися доповіді, співалися радянські пісні. У коридорах ВДС можна було побачити портрети компартійних вождів, а їхні праці були широко представлені у бібліотеці духовної семінарії. Вихованці ВДС брали участь у виборах до органів радянської влади та загальноміських мітингах, долучалися до обговорення постанов з'їздів КПРС.

Копіювання у ВДС притаманних епосі форм ідеологічної роботи з молоддю свідчило про намагання керівництва семінарії переконати владу у лояльності і близькості до системи, що мало довести доцільність подальшого існування ВДС. Водночас, як духовна інституція, семінарія відрізнялася від світських закладів. Усі вихованці ВДС регулярно мали бути на богослужіннях, дотримуватися церковних постів, правил внутрішнього розпорядку та не компрометувати себе у суспільстві. Семінаристи мешкали у гуртожитку ВДС, що також забезпечувало неослабний контроль за ними.

У підрозділі 3.2. «Викладацький склад» проведено аналіз особового складу викладачів за освітнім, віковим, національним критеріями. Першими викладачами стали як священнослужителі, так і світські особи, які мешкали на Волині. Ректором богословських курсів, а потім ВДС було призначено протоієрея Миколу Тучемського. Наприкінці 1958 р. його замінив архімандрит Мефодій (Мензак), а у 1962 р. посаду ректора отримав протоієрей Петро Влодек.

У перші роки функціонування ВДС Навчальний комітет РПЦ не втручався у кадрові питання духовної семінарії, а із 1952 р. він почав призначати сюди випускників духовних академій. Єпархіальне керівництво втратило право брати участь у формуванні викладацького складу. Всього за досліджуваний період у ВДС викладало 36 осіб, більшість із яких – вихідці з Волині.

Уповноважені Ради ставилися з недовірою до викладацького колективу, вважаючи, що більшість його представників вороже налаштовані до існуючого

ладу. Викладачі отець Іван Брук та Євген Богуславський були репресовані нібито за антирадянську діяльність. Зуміли уникнути арешту, але обвинувачувалися у нелояльності, прот. Микола Тучемський, прот. Стефан Грушко, прот. Микола Вінуцкевич, Валентин Негода та інші.

Основними проявами нелояльності до радянської влади вважали вживання української мови, агітацію молоді на навчання у ВДС, відмову від врахування у роботі рекомендацій влади, недозволену місіонерську діяльність. Використовуючи методи адміністративного тиску, наприкінці 1940-х рр. уповноважений Ради добився звільнення із семінарії світських спеціалістів.

З метою контролю за навчальним закладом, радянські органи безпеки завербували кількох викладачів ВДС. Особам, котрі активно співпрацювали з владою, сприяли у кар'єрному рості. Так, викладача ВДС протоієрея Михайла Варжанського Рада у справах РПЦ рекомендувала до закордонного відрядження та єпископської висвяти. Натомість секретар правління ВДС ієромонах Феодосій (Дикун), якого Московська патріархія розглядала як одного із кандидатів на архієрейство, отримав негативну характеристику від уповноваженого Ради, після чого Рада не дала патріархії дозвіл на висвячення Дикуну.

У підрозділі 3.3. «Колектив семінаристів» за соціальним, віковим, освітнім критеріями охарактеризовано осіб, які навчалися у ВДС. За дев'ятнадцять років функціонування навчального закладу до нього вступило понад 500 осіб, з яких 293 стали його випускниками. Майже всі абітурієнти у перші роки роботи семінарії були вихідцями із Волинсько-Ровенської єпархії. На початку 1950-х рр. у ВДС почали вступати юнаки з Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської областей, а на рубежі 50-х – 60-х рр. XX ст. документи до семінарії подавали майже винятково мешканці областей, де до 1946 р. домінувала Греко-католицька церква. Це дає підставу назвати ВДС однією з установ, яка через підготовку священиків радянського зразка сприяла владі позбутися впливу забороненої в СРСР Церкви.

Кількість абітурієнтів ВДС безпосередньо залежала від офіційної церковної політики радянської держави. Якщо до початку антирелігійної кампанії вступити у навчальний заклад щорічно бажали понад 100–150 осіб, то з 1959 р. вдавалося зараховувати на навчання лише по декілька осіб на рік. Більшість вихованців ВДС були вихідцями із селянських родин.

За складом семінаристів уважно стежив уповноважений Ради, який прагнув усунути від навчання тих, кого вважав «ворожим елементом». До таких відносилися ті, хто мав близьких родичів, засуджених за націоналістичну діяльність, хто дозволяв собі критичні висловлювання на лекціях чи поза ними щодо радянської дійсності. Один із семінаристів був арештований та засуджений за зв'язки з націоналістичним підпіллям.

Розвинутою національною самосвідомістю вирізнялися вихованці ВДС перших років її функціонування. Вони не вчилися в радянських школах, були

майже не обізнані з історією та географією СРСР, погано володіли російською мовою. Натомість, добре знали історію України і трактували її відповідно до свого світобачення. Це дуже непокоїло М. Діденка, котрий був переконаний, що з таких осіб вийдуть ворожі радянській владі священики, якщо їх не вдасться перевиховати під час навчання у семінарії. Дієвим засобом для нав'язування семінаристам комуністичної ідеології уповноважений Ради вважав лекції з конституції СРСР, однак був змушений відзначити, що вихованці ВДС не проявляють до цього предмету інтересу і не вчать його. Поступово компартійне керівництво області зрозуміло, що з усіх семінаристів не вдасться виховати повністю підконтрольних радянській системі і залежних від неї священиків.

За спостереженням партійних органів, навіть наприкінці 1950-х рр. у ВДС прагнули вступити особи, яких вони пов'язували з націоналістичним підпіллям. Таких абітурієнтів різними методами прагнули не допустити до навчання. Деякі юнаки були змушені погодитися стати агентами спецслужб для отримання права подати документи у ВДС.

У четвертому розділі **«Контроль органів державної влади за роботою семінарії»** проаналізовано методи контролю держави за навчальним закладом та їх еволюцію, з'ясовано причини й обставини його закриття.

У підрозділі 4.1. **«Методи і способи стеження»** охарактеризовано державну політику щодо функціонування богословських закладів РПЦ та розкрито особливості її реалізації у ВДС.

Контролювати роботу духовних семінарій в СРСР була покликана Рада у справах РПЦ. У досліджуваний період посаду її представника у Волинській області послідовно займали Михайло Діденко, Сильвестр Богданов і Анатолій Федулов. Вони отримували від Ради інструкції, що регулювали контроль за духовною семінарією.

Першу із них Рада надіслала ще до відкриття курсів. Уповноваженому Ради було вказано не втручатися у навчальний процес і не перевіряти навчальні плани та програми. Невдовзі Рада розпорядилася відвідувати окремі лекції та вивчати зміст конспектів, особливо зі світських предметів. Якщо М. Діденко бував на лекціях з різних предметів, то С. Богданову було рекомендовано основну увагу звернути на лекції з конституції СРСР. У 1940-х рр. Рада не вимагала від своїх представників особистої участі в роботі семінарії. Згодом цю інструкцію відмінено.

Уповноважених Ради зобов'язали регулярно інформувати Раду про стан справ у навчальному закладі. Крім власних спостережень, вони могли ознайомлюватися із внутрішньою документацією закладу, але до середини 1950-х рр. чиновникам рекомендувалося обмежити контакти з представниками семінарії. Ще у 1946 р. керівництво Ради вказало М. Діденку не розмовляти з викладачами та семінаристами про їхнє ставлення до радянської влади, а слідкувати за настроями у семінарії іншим способом. Спершу уповноваженому Ради було

дозволено спілкуватися тільки з адміністрацією ВДС, але влітку 1955 р. йому надійшла чергова інструкція, в якій Рада вперше рекомендувала уповноваженим проводити роботу не тільки з викладачами, але й з окремими семінаристами. Відповідно до нових завдань представники Ради мали виявляти у семінаріях лояльних до влади осіб, придатних для закордонної роботи чи обслуговування іноземних церковних делегацій.

На початку 1952 р. С. Богданов отримав від Ради право не допустити до іспитів окремих абітурієнтів. З часом коло осіб, які не могли подавати документи на вступ у семінарію, було значно розширене, хоча зовсім перешкоджати проведенню чергового набору до 1959 р. уповноважений Ради не міг.

У жовтні 1958 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про записку відділу пропаганди і агітації ЦК КПСС по союзних республіках “Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди”». У відповідь на неї Рада посилила контроль за діяльністю духовних семінарій. Вона перестала задовольнятися адмініструванням діяльності духовних семінарій і взяла курс на їх поступове закриття.

У **підрозділі 4.2. «Обмеження роботи закладу та його закриття»** розглянуто останні роки функціонування ВДС і проаналізовано причини припинення її роботи.

21 квітня 1960 р. новопризначений голова Ради Володимир Курєдов на Всесоюзній нараді уповноважених Ради заявив про необхідність скорочення мережі духовних навчальних закладів РПЦ. Через місяць під час зустрічі з патріархом він наполіг на закритті Київської, Саратовської і Ставропольської семінарій. Пізніше було закрито й Мінську духовну семінарію.

Оскільки ВДС, на відміну від цих семінарій, мала досить міцну матеріально-технічну базу і велику кількість учнів, припинити її роботу було складніше. Протягом кількох років влада готувала ґрунт для того, щоб змусити Московську патріархію закрити ВДС. Для створення негативного образу навчального закладу серед місцевої громадськості в газеті «Радянська Волинь» почали публікуватися критичні статті про викладачів та вихованців ВДС, зміст яких розходився з правдою. Наприкінці 1959 р. змушено піти на пенсію протоієрея М. Тучемського. Важливе значення у процесі ліквідації ВДС влада надавала звуженню її матеріально-технічної бази.

На початку 1960 р. секретар Волинського обкому КПУ Іван Грушецький вперше звернувся до секретаря ЦК КПУ Миколи Підгорного з проханням сприяти у закритті ВДС, обґрунтовуючи це тим, що семінарія відіграє велику роль у пожвавленні релігійного життя населення та підігріванні «націоналістичних тенденцій» у краї. Жваве листування місцевих партійних та радянських функціонерів із партійним керівництвом республіки з цього приводу тривало декілька років. Представники місцевої влади називали ВДС кублом мракобісся, вогнищем релігійного фанатизму та розсадником українського націоналізму.

Комплекс заходів для припинення діяльності ВДС розробили у Волинському обкомі КПУ.

Особливу роботу обласні уповноважені Ради почали проводити з абітурієнтами ВДС, яких всіляко відмовляли від вступу у цей навчальний заклад. Уповноважені погрожували священикам, які рекомендували юнаків до вступу у семінарію, позбавленням реєстрації, через що вони були змушені відкликати свої рекомендації, без яких документи абітурієнтів не приймали. Поодиноким особам, яким все таки вдавалося вступити на навчання, відмовляли у прописці в Луцьку, їм пропонували здобувати освіту в іншому навчальному закладі чи змушували повернутися на роботу у колгоспи.

Для того, щоб хоча би частково відновити потенціал ВДС, Навчальний комітет РПЦ зробив спробу перевести кількох вихованців з інших семінарій, але Рада цього не допустила, продовжуючи курс на ліквідацію закладу. Під неослабним тиском влади 15 серпня 1964 р. Навчальний комітет РПЦ прийняв рішення про закриття ВДС шляхом її злиття з Одеською семінарією.

У **висновках** подано підсумки проведеного дослідження, викладено основні результати, що виносяться на захист:

1. Історіографічний аналіз свідчить, що тема дисертації не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Комплексного дослідження історії функціонування ВДС в умовах радянської тоталітарної системи у 1945–1964 рр. не існує. З'ясовано, що наукове дослідження теми забезпечене достатньою джерельною базою. Специфіка теми дослідження зумовила вибір методологічних підходів і застосування загальнонаукових, спеціальних і міждисциплінарних методів.

2. Констатовано, що одразу після відновлення на Волині радянської влади відбулося підпорядкування місцевих парафій Московській патріархії. Багато із них не мали настоятелів через втечу частини священиків із німецьким військом та репресії радянської влади. Вирішенням кадрової проблеми у Волинсько-Ровенській єпархії зайнявся присланий патріархією у середині 1944 р. єпископ Микола (Чуфаровський). Його роботу контролював обласний уповноважений Ради у справах РПЦ, який втручався у кадрові призначення у єпархії.

3. Відзначено, що відкриття у Луцьку богословсько-пастирських курсів ініціював місцевий єпископ Микола (Чуфаровський), котрий скористався наданим Церкві у 1943 р. дозволом центральної влади. Дворічні курси, на які прийнято сорок вихідців із Волинсько-Ровенської єпархії, почали роботу восени 1945 р. Нагляд за їх функціонуванням здійснював уповноважений Ради, який виявляв невдоволення складом викладачів і слухачів закладу та намагався збільшити кількість суспільствознавчих дисциплін. У серпні 1946 р. Навчальний комітет РПЦ прийняв рішення про перетворення курсів у чотирирічну духовну семінарію.

4. Досліджено, що до 1953 р. фінансування діяльності ВДС здійснювало Волинсько-Ровенське єпархіальне управління, а далі – Московська патріархія.

Переведення закладу на централізоване матеріальне забезпечення дало змогу значно розширити навчальні площі, забезпечити семінаристів стипендією, харчуванням, уніформою та навчальними посібниками. Певний час вирішенню різних побутових питань семінарії сприяла місцева влада, але з 1958 р. вона почала вживати заходи для погіршення матеріально-технічної бази ВДС.

5. Аналіз навчально-виховного процесу у ВДС переконує, що він був спрямований на підготовку духовенства радянського типу: в усьому лояльного до системи, слухняного до вказівок влади та позбавленого національних рис. Цьому сприяла й русифікація навчального закладу, проведена на вимогу Навчального комітету РПЦ. У семінарії багато в чому копіювалася радянська модель навчально-виховної роботи, що свідчило про намагання Церкви інкорпоруватися в освітній простір СРСР. Спрямування процесу навчання і виховання у ВДС на підготовку духовних кадрів, лояльних до влади та позбавлених національної самосвідомості, для влади визначало доцільність функціонування семінарії, а для Церкви було проявом своєрідного компромісу із системою за право готувати кадрові резерви.

6. З'ясовано, що протягом 1945–1964 рр. у семінарії навчалося понад п'ятсот осіб, 293 з яких стали її випускниками. За той же час 36 осіб працювали викладачами ВДС, більшість були волинянами за походженням. До початку 1950-х рр. серед семінаристів переважали мешканці Волинської і Ровенської областей, а далі – вихідці з Дрогобицької, Львівської, Станіславської та Тернопільської областей. Більшість із них були колишніми уніатами. Завершивши навчання ВДС, вони поверталися на батьківщину, де ставали православними священиками. Тому семінарія стала своєрідним плацдармом для усунення впливу на Галичині офіційно ліквідованої владою Греко-католицької церкви.

7. Відзначено, що органи місцевої влади виражали недовіру викладачам та вихованцям ВДС. Звільнення з роботи кількох викладачів семінарії і відрахування низки семінаристів свідчить про вияви незгоди з їхнього боку з існуючою системою навчання. Основними формами такої нелояльності серед викладачів було викладання українською мовою, алітування молоді до вступу в навчальний заклад, окремі факти з біографії, які свідчили про несприйняття радянської влади. Семінаристів відраховували нібито за участь у національно-визвольному русі їх самих чи близьких родичів, а також за антирадянські розмови під час навчання. Інформувати владу про такі випадки могли завербовані органами держбезпеки викладачі та вихованці ВДС.

8. З'ясовано, що протягом усіх років функціонування ВДС органи радянської влади здійснювали ретельний нагляд за тим, що відбувалося в семінарії. Обов'язки першочергового контролю покладалися на уповноваженого Ради по Волинській області, який перевіряв усю документацію закладу, відвідував лекції та інші заходи, контактував із викладачами й семінаристами. У своїх діях уповноважений керувався інструкціями, які надходили з Ради. Їх аналіз свідчить

про поступове посилення контролю системи над мережею богословських закладів СРСР.

9. Доведено, що попри втручання у роботу семінарії, до осені 1958 р. центральна влада загалом не ставила великих перешкод для її функціонування. Від часу оприлюднення постанови ЦК КПРС «Про записку відділу пропаганди і агітації ЦК КПСС по союзних республіках “Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди”» курс на скорочення мережі існуючих у СРСР церковних навчальних закладів реалізувався в повному обсязі. Виконуючи план ліквідації ВДС, органи місцевої влади діяли шляхом незаконного вилучення у неї навчальних та житлових приміщень, зриву вступних кампаній, шельмування представників семінарії у пресі тощо. Декілька років Церква боролася за продовження існування ВДС, але влада все ж змусила Навчальний комітет РПЦ закрити семінарію 15 серпня 1964 року.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Федчук О. Волинська духовна семінарія (1945–1964). Луцьк : ПП Іванюк, 2013. 260 с.

Статті у фахових виданнях:

2. Федчук О. Луцькі богословсько-пастирські курси в 1945/1946 навчальному році // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2015. № 5 (306). С. 92–97.
3. Федчук О. Іншопархіальні студенти у Волинській духовній семінарії (1945–1964 рр.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2015. № 7 (308). С. 68–73.
4. Федчук О. Русифікація Волинської духовної семінарії у роки радянської влади (1945–1964 рр.) // Краєзнавство. Київ, 2015. № 3–4 (92–93). С. 139–143.
5. Федчук О. Динаміка змін у викладацькому складі Волинської духовної семінарії (1945–1964 рр.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2016. № 13 (338). С. 86–92.
6. Федчук О. Вплив радянської влади на формування студентського складу Волинської духовної семінарії // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2017. № 5 (354). С. 73–79.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

7. Федчук О. Музичне виховання та кліросний послух у Волинській духовній семінарії (1945–1964) // Історія та сучасність Православ'я на Волині: матеріали

IV науково-практичної конференції (Луцьк, 15–16 листопада 2012 р.). Луцьк, 2013. С. 158–163.

8. Федчук О. Ректор ВДС протоієрей Микола Тучемський // Історія та сучасність Православ'я на Волині: матеріали IV науково-практичної конференції (Луцьк, 12–14 листопада 2013 р.). Луцьк, 2013. С. 144–151.

9. Федчук О. Закриття Волинської духовної семінарії у 1964 році // Історія та сучасність Православ'я на Волині: матеріали V науково-практичної конференції (Луцьк, 11 листопада 2014 р.). Луцьк, 2014. С. 113–120.

10. Федчук О. Волинська духовна семінарія (1945–1964) у наукових дослідженнях // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині. Науковий збірник. Випуск 52. Матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (Луцьк, 20 листопада 2014 р.). Луцьк, 2014. С. 129–133.

11. Федчук О. Архієреї – викладачі та учні Волинської духовної семінарії (1945–1964) // Старий Луцьк: науково-інформаційний збірник. Вип. XI: матеріали XI наук. конф. «Любартівські читання», присвяченої 930-й річниці першої писемної згадки про м. Луцьк та 30-й річниці створення Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку (м. Луцьк, 22 травня 2015 р.). Луцьк, 2015. С. 438–446.

12. Федчук О. Бібліотека Волинської духовної семінарії у 1945–1964 роках // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років. Вип. 54 : матеріали LIV Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 75-річчю Волин. держ. обл. універс. б-ки ім. Олени Пчілки. Луцьк, 2015. С. 21–23.

13. Федчук О. Представники Закарпаття у Волинській духовній семінарії (1945–1964) // Наукові записки богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). Мукачеве, 2015. № 4. С. 546–555.

14. Виховна робота у Волинській духовній семінарії (1945–1964 pp.) // *Cerkiewny Wiestnik*. Warszawa, 2016. № 2. S. 56–63.

АНОТАЦІЯ

Федчук О. М. Волинська духовна семінарія в умовах радянської тоталітарної системи (1945–1964 pp.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки МОН України, Луцьк, 2018.

Проведено дослідження функціонування Волинської духовної семінарії в умовах радянської тоталітарної системи 1945–1964 pp. Простежено підготовку до

відкриття Волинської духовної семінарії, висвітлено становлення й розвиток навчально-методичного забезпечення у ній. Проаналізовано організацію навчально-виховного процесу у закладі, охарактеризовано його викладацький склад та учнівський колектив. З'ясовано методи і способи контролю державної влади за роботою семінарії, показано вплив ідеологічних чинників на обмеження роботи навчального закладу та його закриття.

Ключові слова: Волинська духовна семінарія, Рада у справах РПЦ, Московський патріархат, Навчальний комітет РПЦ, семінарист, уповноважений, русифікація, протоієрей Микола Тучемський, протоієрей Петро Влодек.

АННОТАЦІЯ

Федчук А. Н. Волинская духовная семинария в условиях советской тоталитарной системы (1945–1964 гг.). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки МОН Украины, Луцк, 2018.

Проведено дослідження функціонування Волинської духовної семінарії в умовах радянської тоталітарної системи 1945–1964 гг. Прослідковано підготовку к відкриттю Волинської духовної семінарії, освітлено становлення і розвиток навчально-методичного забезпечення в ній. Проаналізовано організацію навчально-виховного процесу в закладі, охарактеризовано його викладацький склад і учнівський колектив. Вияснені методи і способи контролю державної влади за роботою семінарії, показано вплив ідеологічних факторів на обмеження роботи навчального закладу та його закриття.

Ключевые слова: Волинская духовная семинария, Совет по делам РПЦ, Московский патриархат, Учебный комитет РПЦ, семинарист, уполномоченный, русификация, протоиерей Николай Тучемский, протоиерей Петр Влодек.

ANNOTATION

Fedchuk O. Volyn theological seminary in the conditions of the Soviet totalitarian system (1945–1964). – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a candidate's degree in Historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – East European National University of Lesya Ukrainka, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2018.

This dissertation focuses on comprehensive study of the functioning of the Volyn theological seminary in the conditions of the Soviet totalitarian system of 1945–1964.

During the first half of 1944 the Volyn region was liberated from the German invaders. Local Orthodox parishes were subordinated to the Moscow Patriarchate, Bishop Nicholas (Chufarovsky) sent from Moscow engaged in this affaire. One of its main problems was the presence in the diocese of a large number of vacant parishes, which had no one to fill. This prompted the bishop to initiate the opening in the diocese of an educational institution for the training of priests.

The educational institution of the Russian Orthodox Church originated in Lutsk in the autumn of 1945 in the form of two-year pastoral theological courses, after the permission of the Soviet authorities to restore theological education in the USSR. The Moscow Patriarchate did not fund an educational institution and could not allocate teachers for it, so the Volyn-Rovno Diocesan Administration decided on the issues related to the opening and functioning of the courses. In August 1946 the courses were transformed into the Volyn theological seminary.

Due to the lack of funding, the first academic years in the seminary were quite difficult. Everything was corrected in 1953, when the institution began to be kept by the patriarchy, which significantly strengthen the material and technical base of the Volyn theological seminary. Until 1958, the local authorities did not interfere with the seminary's economic activity and even contributed to it. But after changing the state religious policy, the local authorities began to take away the seminar property in order to definitively close the educational institution.

Methods of educational work in the Volyn theological seminary convince that the educational institution was intended to train personnel, obeying the existing regime. In order to tear off the future clergy from the national roots, the seminary was russified. At the lectures on the constitution of the USSR and numerous extra-curricular activities, the Volyn theological seminary students were instilled by a communist ideology. It was a compulsory compromise between the church and the Soviet authorities in order to keep the chain of education institutions of the Russian Orthodox Church.

In the first years of the Volyn theological seminary existence, most of its students came from the Volyn-Rivne diocese, but since the 1950s, the inhabitants of Galicia began to dominate in the seminary. For nineteen years, its graduates were 293, and several hundred did not complete the full course of study. The Soviet government had an influence over the formation of a team of seminarians, not allowing individuals suspected of disloyalty in the system to enter the seminary. The authorities also controlled the teachers of the Volyn theological seminary, who were 36. Clerics accused of nationalist convictions were forced to leave their teaching work through the pressure of the authorized agent. Two teachers and one student repressed.

The control over the teachers and students of the Volyn theological seminary was carried out by the regional authorized agent of the Council for the ROC who received the relevant instructions from his higher church authorities. It was advised authorized agent to carefully check the current documentation of the educational institution, to

establish contacts with its representatives. As the state religious policy has changed, the Council from time to time corrected its instructions.

Since the autumn of 1958, antireligious propaganda has intensified in the USSR, that has incited Council to restrict the chain of educational institutions of the Russian Orthodox Church. In an effort to eliminate Volyn theological seminary, the authorities defeat admissions process, illegally took away the seminary property, and pressured teachers and students. Although for some time the school managed to defend its existence, in August 1964 the Volyn theological seminary was still close down.

Key words: Volyn theological seminary, Council for the affairs of the Russian Orthodox Church, Moscow Patriarchate, Education Committee under the Russian Orthodox Church, seminarist, authorized, russification, Archpriest Mykola Tuchemsky, Archpriest Petro Vlodek.

Підп. до друку 17.09.2018
Формат 60x84 $\frac{1}{16}$. Обсяг 0,9 обл.-вид.арк., 0,9 ум. друк. арк.
Наклад 100 прим. Друк ПП Бенев'ят Р. М.,
м. Чернівці, вул. Кобилянської 19, тел. (0372) 544546
Ідентифікаційний код 2228225519
Платник єдиного податку (II група)
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
юридичних та фізичних осіб
№ 13956118 від 01.06.2012 року